

MIRA KOLAR

## SENJSKO PODRUČJE I HRVATSKI RADIŠA OD 1903. DO 1945. GODINE

Mira Kolar  
Draškovićeve 23  
HR 10000 Zagreb

UDK: 061.22(497.5 Senj)"1903/1945"  
94(497.5)"1900/1945"  
Izvorni znanstveni članak  
Ur.: 2003-10-30

Hrvatski radiša osnovan je 1903. kao reakcija hrvatskoga građanskog društva na nebrigu državnih organa za siromašne mladiće hrvatske nacionalnosti. On je osnovan i u Senju, ali ovdje ima unekoliko specifične oblike zbog jakog utjecaja Katoličke crkve, koja upravo u ovom vremenu pokušava putem svojih organizacija Hrvatskoga katoličkog pokreta povesti i brigu o mladima. U Senju je to više došlo do izražaja poslije 1932., a u vrijeme biskupa Luke Starčevića, što je u kontradikciji s time da upravo od 1931. pa do 1945. Hrvatskog radišu vodi Milan Prpić, industrijalac i veletrgovac. U radnji se želi upozoriti da je Hrvatski radiša od 1924., kada Prpić postaje potpredsjednikom Hrvatskog radiše, pa do 1945., kada je već 14 godina predsjednik, pod utjecajem ovoga poznatog hrvatskog privrednika. Osim toga, autorica ističe da je Hrvatskog radišu spasila donacija Hrvatske narodne zajednice iz Pittsburga 1921. Broj Radišinih pitomaca na senjskom području nije velik, ali je Hrvatski radiša ipak bio značajna hrvatska institucija sa svojim domovima u Zagrebu i s obzirom na svoju zamisao najsajjnija prezentacija sloge Hrvata u vrijeme monarhističke Jugoslavije.

Hrvatski radiša osnovan je 1903. u Zagrebu kao Društvo za smještavanje naučnika u obrt i trgovinu. Ono je zapravo nastalo kao reakcija na rad Srpskog privrednika, koji je od 1897. do 1903. imao izvanrednih uspjeha u jačanju obrtništva i trgovine u srpskim rukama u Hrvatskoj. Srpski privrednik školovao je u obrtu i trgovini siromašnu srpsku djecu u Zagrebu, ali i u Srijemu, Bačkoj i Banatu, i onda im je pomogao da otvore radnje i u hrvatskim zemljama.



Na taj način jačala je i gospodarska moć Srba u Hrvatskoj i oni su preuzeli mnoge važne pozicije smatrajući ozbiljnim konkurentom samo Židove koji su stjecali svoja znanja u srednjoj Europi. Sve je zapravo započelo 1872., kada su zabranjeni cehovi u Hrvatskoj, odnosno 1884., kada je Obrtni zakon, donesen u zajedničkom ugarsko-hrvatskom parlamentu, otvorio obrt i trgovinu svima koji su imali kapital, uz istodobni ulazak strane industrijske robe. Ostavljajući bivše cehovske majstore potpuno nezbrinutima, hrvatski su privrednici počeli propadati, a trgovaca s hrvatskim prezimenima bilo je sve manje. Uzalud se u zajedničkoj *Spomenici zagrebačke, osječke i senjske trgovačko-obrtničke komore* o stanju u gospodarstvu Hrvatske 1898. upozoruje na propadanje obrta i trgovine u Hrvatskoj, a osobito na štete u Senju, koji je zaobiden u izgradnji željeznice. G. 1899. upućena je i novom ministru trgovine Aleksandru Hegedušu nova *Spomenica*, usvojena na Trećem kongresu tajnika trgovačko-obrtničkih komora Hrvatske i Slavonije u Zagrebu.<sup>1</sup> I opet ništa. Hegeduš odgovara tek 1901. da je do zastoja gospodarstva došlo u čitavoj Europi i da se prema tome ne događa ništa neobično u Hrvatskoj, pa ni u Senju.

Međutim, prema *Adresaru obrtnog i poslovnog svijeta u Hrvatskoj za g. 1890.*, koji su sastavili Gjuro Justić i Ljudevit Strohmayer (Zagreb, 1890.) iskazuje se da je situacija bila dosta alarmantna i da je trgovaca u Senju premalo iako još uvijek prevladavaju hrvatska prezimena, za razliku od situacije u mnogim drugim hrvatskim gradovima, gdje ih gotovo nestaje. Stoga je u redovima hrvatskih obrtnika i trgovaca, a i svećenika, zavladao zabrinutost jer su upravo ti staleži u vrijeme cehova uzdržavali pojedine oltare i bili glavni donatori crkava i glavni sudionici u crkvenim procesijama. Sada modernizam u književnosti, a secesija u slikarstvu i arhitekturi, sve više rastače ravne linije koje su stremile k nebu, i sve postaje nekako vijugavo, liberalno, okruglo.

Rad Hrvatskog radiše počinje vrlo skromno i sve do Prvoga svjetskog rata Društvo ne pokazuje veći zamah. Među 29 organizacija koje je Hrvatski radiša imao 1904., izvan Zagreba ipak se nalazi i Senj, Sušak, Bakar, Petrinja, Požega, Vinkovci, Vukovar, Samobor i neka druga mjesta.<sup>2</sup> Naime, Luka Starčević i trgovac vinom Grga Ratković ubirali su članarinu za Radišu, a oni su bili povjerenici Radiše u Senju. G. 1913. Društvo mijenja ime u Hrvatski privrednik kako bi na taj način naglasilo istoimenost svog imena i da mu je svrha ista kao i tako uspješnom Srpskom privredniku, ali je namijenjen za siromašnu djecu hrvatske narodnosti. Ponovno su u upravu izabrani kao potpredsjednik Nikola

<sup>1</sup> M. KOLAR, 2002, 166.

<sup>2</sup> *Narodna obrana*, 1904, 2.

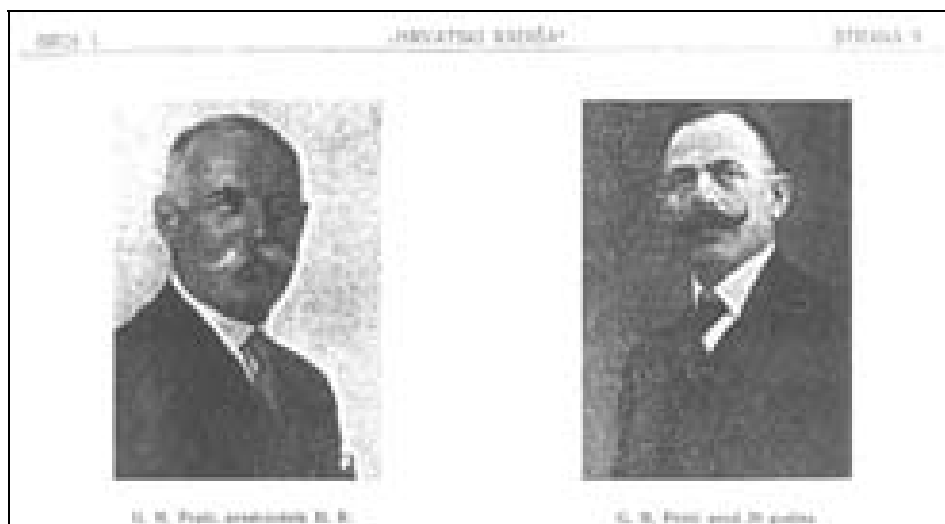
Lončarić, tajnik Matija Kasumović iz Perušića i blagajnik Luka Starčević, a 1914. je blagajnik Josip Prosen, rodom iz Vrbnika.<sup>3</sup> No 1917. mora Društvo mijenjati i taj naziv, jer je dr. Vinko Krišković kao podban to zatražio pri davanju odobrenja za ponovni rad Društva, s obrazloženjem kako nije zgodno da ime stalno podsjeća na Srpski privrednik, čije su prostorije početkom Prvoga svjetskog rata u Zagrebu bile uništene, a pismohrana rasuta, te se je i obnovila tek nakon završetka rata, ali u Beogradu. Stoga je po uzoru na djelo *Radišu Bog pomaže*, koje je priredio prema Millesu podgorski svećenik Mihovil Pavlinović 1873., ali i prema naslovu lista *Radiša*, koji je izlazio u Senju, Polić još 1875. Društvu dao 1917. godine ime "Hrvatski radiša", i društvo je poslovalo pod tim imenom za cijelo vrijeme svog djelovanja, ne mijenjajući ga ni kada su nacionalna imena 1929. bila zabranjena.

Tek sada kada je Društvo uzelo naziv svima prepoznatljiv, Društvo dobiva polet u svim krajevima jugoslavenske države gdje su živjeli Hrvati, s time da su hrvatski obrtnici i trgovci iz bogatijih krajeva članarinom i donacijama popunjavali financijske fondove Hrvatskog radiše, a siromašna djeca iz Like, Hrvatskog zagorja, Primorja, Bosne i Hercegovine te ostalih krajeva bila su korisnici tih usluga, te su na trošak Društva djeca upućivana u mjesto gdje su učila obrt, a često su bila i odjevena i obučena na trošak Društva.

Milan Prpić (Krivi Put kraj Senja, 24. I. 1874. – Zagreb, 27. VIII. 1954.) jedna je od najznačajnijih osoba u djelovanju Hrvatskog radiše u Zagrebu. On je obilježio čitavo međuratno razdoblje, jer je već 1921. u upravi Društva. On je od 1889. zarađivao samostalno u drvnoj industriji eksploatacijom goranskih i ličkih šuma, a 1917. je zajedno s dr. Milanom Vraniczanyjem, barunom Amonom Rukavinom, Vladimirom Premruom, Josipom Prpićem, Srećkom Bergerom i grofom Josipom Bombellesom osnovao Dioničarsko društvo za impregniranje drva u Karlovcu. Bio je i jedan od osnivača Hrvatskoga pjevačkog društva "Velebit". Već 1918. kao utemeljitelj Hrvatskog radiše u Zagrebu on poklanja Radiši 220 kruna, a sljedeće je godine već član zaklade za gradnju Radišinih domova u Zagrebu s 20.000 kruna. Time zapravo započinje ona golema Prpićeva dobrotvorna djelatnost koju nije nadmašio nitko u zemlji. G. 1921. Milan Prpić je već u upravnom odboru Hrvatskog radiše kao drugi potpredsjednik, 1924. postaje prvi potpredsjednik, a 1931. i predsjednik.<sup>4</sup>

<sup>3</sup> M. PRPIĆ, 1925, 136-137; M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, 1992, 100-104. U pripremi za tisak je i monografija M. Kolar pod nazivom "Povijest Hrvatskog Radiše 1903-1945. U povodu obilježavanja stogodišnjice osnutka". Tisak Dom i svijet, Zagreb, 2003.

<sup>4</sup> V. SMOLJAN, 1944, 3.



Sl. 2. Poduzetnik i dobrotvor Milan Prpić (1874. – 1954.) iz Krivog Puta, lijevo je fotografija iz 1934., a desno iz 1914. godine, preslik iz Hrvatskog Radiše br. 1 od 20. siječnja 1934.

Dakako, otvoreno se u pojedinim razvojnim etapama Društva nije smjelo govoriti o krajnjem cilju Hrvatskog radiše, naime o tome da privredu u Hrvatskoj preuzmu Hrvati. Međutim, taj cilj stalno je prisutan u jednom nacionalno vrlo opredijeljenom dijelu vodstva Hrvatskog radiše, ali ga je zapazio i režim, pa se 1922. predsjednik Franjo Holujević, vlasnik velike transportne tvrtke i vlasnik dvaju brodova koji se bavio prijevozom cementa, ali i alkoholnih pića u Južnu Ameriku, izjašnjava na glavnoj skupštini Društva 25. lipnja 1922. da Hrvatski radiša ima isključivo socijalnu, a ne gospodarsku ili nacionalnu zadaću, te je to tako iskazano i *Pravilima* Društva.<sup>5</sup>

Hrvatsko primorje u radu Hrvatskog radiše ima značajno mjesto ako se gleda u cjelini. Tako je na velikoj izložbi Hrvatskog radiše u Zagrebu 1920. među mnogim izložbama održana i prva pomorska izložba koju su organizirali predsjednik Društva jugoslavenskih pomoraca Stjepan Korić i poručnik trgovačke mornarice Rudolf Crnić, a uz punu podršku dr. Josipa Šilovića, koji je kao predsjednik društva Narodne zaštite bio jedan od glavnih u organizacijskom odboru ove izložbe. Prvi put su iz školskih prostorija izašli predmeti za učenje iz Nautičke škole u Bakru, a izložen je i reljef senjske luke,

<sup>5</sup> *Hrvatski radiša*, br. 23-24, 21. XII. 1921., 269.

te Senjanovićev nacrt izgradnje senjske luke. Ivan Skomerža, inspektor za pomorsko ribarstvo, održao je pak tijekom izložbe više predavanja koja su izazvala u Zagrebu popriličnu pozornost.<sup>6</sup> Činilo se u tom vremenu da će Hrvatski radiša povući naprijed čitavu hrvatsku privredu aktivnom suradnjom i slogom hrvatskih privrednika. Razrađene su mnoge razvojne ideje. Sve je to našlo odraz i u provinciji. Zabilježeno je da je 8. kolovoza 1920. povodom Radišina dana organizirana u Senju plivačka utakmica i izložba slika domaćeg umjetnika Ivana Lončarića Papića, a uvečer je bila zabava na kojoj je sakupljeno za Radišu, na prijedlog općinskog načelnika Lončarića i bilježnika Rihala, te istarskog izbjeglice Rubeše, koji se sklonio u Senj, 5.300 kruna.<sup>7</sup> Sljedeće se je godine sakupilo u istom mjestu 10.408 kruna, što je bilo vrlo mnogo s obzirom na umrtnu privredu grada Senja. Iz Senja je pekar Franjo Okroša postao 1920. utemeljiteljem Hrvatskog radiše, što znači da je uplatio za Radišu najmanje 1000 kruna.<sup>8</sup> Čini se da je Okroša uzimao Radišine naučnike u nauk jer je i njegov sin Nikola Okroša odbornik Radiše godine 1930.

Međutim, prilike se kasnije nisu tako dobro razvijale za Radišu i kao da je netko kočio razvoj te institucije u Hrvatskom primorju. Osobito je stradao pravaški, ali i komunistički Senj.<sup>9</sup> U okviru Ličko-krbavske županije, gdje je kotar Senj imao upravne općine Jablanac, Krivi put i Sveti Juraj, bilo je 1910. 10.856 stanovnika, što je mnogo manje nego 1900., kada ima 11.689 stanovnika. 1921. imao je 11.331 stanovnika i gotovo svi su bili rimokatolici. Stanovništvo grada Senja također se smanjivalo te grad ima 1900. 3.182 stanovnika, a 1910. samo 3.037, i vjerojatno se ovaj pad nastavio i kasnije.<sup>10</sup> Upravnici su uglavnom činovnici iz drugih područja. Tako je senjski kotarski načelnik Ivan Kadić, a veliki župan u Gospiću je Sava Stojanović. Ne izlazi u tom vremenu nikakav list u Senju, *Narodno jedinstvo*, glasilo Demokratske stranke, ne donosi ništa, a *Ličke novine*, tjednik Hrvatske zajednice, piše vrlo malo o radu Hrvatskog radiše. Senj ima i slabe veze s unutrašnjošću. Hrvatsko parobrodarsko društvo u Senju ima, istina, dva stara broda: "Ante Starčević", s 198 brt. (sagrađen 1904.) i "Hrvatska" od 199 brt. iz iste godine, ali oni stoje privezani u luci i ne povezuju Senj s ostalim mjestima primorja, a Rijeka je u rukama Talijana. Usprkos slaboj privrednoj moći Senj ima financijsku kontrolu

<sup>6</sup> *Hrvatski radiša*, br. 21-22, 15. XII. 1920., 152; br. 23-24, 24. XII. 1920., 168; br. 1-2, 15. I. 1921., 8.

<sup>7</sup> *Hrvatski radiša*, br. 17, 10. X. 1920., 134.

<sup>8</sup> *Hrvatski radiša*, br. 11-12, 26. VI. 1920., omotnica.

<sup>9</sup> I. JELIĆ, 1964, 119.

<sup>10</sup> *Repertorij*, 1903, 2-3; *Almanah*, 1930-1931, 365.

koja kontrolira osim Senja i Brinje, Brlog, Jablanac, Sv. Juraj, Karlobag, Otočac i Vrhovine. Postoji ispostava Hrvatske centralne banke d.d., podružnica Prve hrvatske štedionice i Senjska štedionica (osnovana 1873.). Za vrijeme Primorsko-krajiške oblasti 1924. do 1929. stanje se nije mnogo poboljšalo jer oblast nije primala od centralnih financijskih fondova gotovo nikakvu financijsku pomoć, pa se to osobito osjeća u njezinoj luci, ali i na školama. Izuzev senjske Tvornice duhana, koja nekako posluje jer je duhan državni monopol, sve drugo zamire, te gradonačelnik prof. Viktor Rivošecchi sa 16 zastupnika ima mnogo poteškoća da grad održi nekakav privid gradskog života i turizam, jer ima dva hotela, "Velebit" i "Zagreb".

Za razliku od situacije u Senju Hrvatski radiša vrlo se uspješno razvija u Gospiću, gdje djeluje radni odbor, koji je u svibnju 1920. već prerastao u podružnicu. Krajem 1920. ova je podružnica već imala 258 članova, od kojih jednog zakladnika, 128 utemeljitelja, 120 redovitih članova i 9 podupirajućih, te je očito ova organizacija izvršno radila, a osobito snažno djeluje u Lovincu.<sup>11</sup> Pod ovu je podružnicu spadalo i povjerenstvo u Senju, Sv. Jurju kod Senja i Karlobagu. Podružnica je do 1029. poslala u obrt 30 siromašnih dječaka, od čega je u Lici kod obrtnika namješteno 12, a ostali su upućeni na nauk u Zagreb i druga obrtna središta Hrvatske. Gospićka podružnica slala je dopise i članke i u američke novine a, kako bi ojačalo ličko gospodarstvo, htjela je osnovati i tvornicu četaka u Lici i jednu knjigovežnicu. Ovu gospićku podružnicu vodio je do 1921. Ivan Brkić, te je na Radišin dan 1921. skupljeno za Radišu 9.899 kruna.<sup>12</sup> U Lukovu Šugarju kraj Karlobaga poslove Hrvatskog radiše obavlja župnik Ivan Novak i on piše 1926. da u njegovoj župi ima 45 jedrenjaka koji plove od Sušaka do Dubrovnika, pa i na otoke, baveći se raznim prijevozničkim poslovima, i da treba slati djecu iz ovog mjesta, koje tek tri godine ima svoju školu, dalje na školovanje, jer druge zarade osim mora nema, pa stanovništvu prijeti nezaposlenost i glad.<sup>13</sup> Organizaciju Hrvatskog radiše imala je i Udbina, a ovdje je bila najaktivnija Olga Valentić. Njezinom smrću 1927. organizacija je znatno oslabljena.<sup>14</sup>

Veliku Radišinu organizaciju imala je i Crikvenica, gdje je 30. travnja 1922. osnovan radni odbor na čelu s Jurom Klobučarom, a ova je organizacija trebala djelovati i na području otoka Krka, gdje je uskoro osnovan čitav niz organizacija

<sup>11</sup> M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, 1998, 347-350.

<sup>12</sup> *Hrvatski radiša*, br. 6-7, 1921, 63.

<sup>13</sup> *Hrvatski radiša*, br. 5, 1. III. 1926., 45.

<sup>14</sup> *Hrvatski radiša*, br. 19, 1. X. 1927., 154.

Hrvatskog radiše, na što je svakako utjecala činjenica da su se Talijani povukli s otoka. Zanimljivo je da su krčke organizacije imale veći kontinuitet od crkveničke, koju je trebalo 1925. nanovo osnovati.<sup>15</sup> Radišinu organizaciju imao je i Kosinj Gornji i ovdje je povjerenik bio župnik Bruno Vernazza.<sup>16</sup>

Rad senjske podružnice, ili bar povjereništva Hrvatskog radiše, može se pratiti do 1941.



Sl. 3. Naslovna stranica *Radišine čitanke* iz 1940. s člancima koji su služili Radišnim pitomcima za pripremu

<sup>15</sup> *Radiša*, br. 11, 1922, 10.

<sup>16</sup> *Radiša*, br. 18, 1922, 5.



Ravnatelj Hrvatskog radiše u Zagrebu Stjepan Jobst vratio se u ožujku 1922. iz Sjedinjenih Američkih Država u Hrvatsku, pa je održao predavanje u Selcu, rekavši da treba ojačati djelovanje Radiše u Selcu, Bakru i Senju, jer da ovdje ima mnogo potencijala.<sup>17</sup> Vodstvo Hrvatskog radiše u Zagrebu, u kojem je već i Milan Prpić, imenovalo je za svoga privremenog povjerenika za Hrvatsko primorje svećenika i bivšeg općinskog načelnika Senja Josipa Pavačića i on je taj posao obavljao dosta uspješno. Obišao je 6. rujna Bribir, 7. rujna Novi, 10. rujna Dobrinj na Krku, 15. rujna Kastav, 3. listopada Grižane i neka druga mjesta.<sup>18</sup> Josip Pavačić je bio za Primorje u to vrijeme ono što je bio dr. Luka Senjak za Slavoniju i Srijem te Bosnu, ali na žalost nije nam ostavio opširne tiskane izvještaje, već je vjerojatno izvješćivao zagrebačku centralu pismeno. On je potkraj 1922. i u Senju održao u prostorijama društva Uskok predavanje "Svećenik".<sup>19</sup> To je predavanje i tiskano u zagrebačkom centralnom listu "Radiši" te ga donosimo u cijelosti, jer je to jedan od rijetkih dokumenata koji nam potvrđuju da je Hrvatsko primorje bilo za zagrebačku središnjicu Radiše vrlo važno.

"Štovane sestre i štovana braćo!

Blagodariam što ste se odazvali u tako lijepom broju mojem pozivu, zato srdačna Vam hvala i lijepi pozdrav od Hrv. Radiše. Bit ću što kraći i što jezgrovitiji, pa ću Vam u kratkim crtama razjasniti što je Hrv. Radiša, što on hoće, što je njegova svrha i cilj. Uvjerit ćete se da je to najhumanitarnija i najplemenitija institucija što je u našoj domovini imademo.

Hrv. Radiši na srcu stoji, da naš narod učini ekonomski jakim, da naše zapuštene talente spašava, da našu sirotinju rješava bijede i nevolje, da našu djecu namješta u obrt, zanat i trgovinu da na njih budnim okom pazi, da gradi šegrtske domove, da starim majstorima dade priliku za usavršenjem i tako dalje.

I. Gospodarsko podignuće naroda. Glavna svrha Hrv. Radiše je ta da on učini naš narod gospodarski jakim. Mi znademo iz historije, a znademo i iz iskustva, da samo oni narodi koji su se podigli na veliki gospodarski stepen, da su ti narodi i na svim drugim poljima i kulturnim i prosvjetnim, industrijalnim i prometnim, učinili orijaški napredak. Evo pogledajmo Američane, Engleze, Nijemce, Holandeze i druge nekoje. Ti su narodi gospodarski jaki, pa zato vidimo, da kod njih se dižu i akademija znanosti, univerze, visoke škole i poljodjelske i šumarske i tehničke, medicinski fakulteti, pa tisuće i tisuće drugih humanitarnih i

<sup>17</sup> *Radiša*, br. 15, 1922, 11, 18. Hrvatski radiša u Primorju.

<sup>18</sup> *Radiša*, br. 23, 1922, 5.

<sup>19</sup> *Radiša*, br. 19, 1922, 5.

kulturnih zavoda. A zašto? Jer su gospodarski silni i moćni. Želimo i mi, da uz njihov bok stanemo. Dižimo se gospodarski! Istina, per aspera ad astra, težak i trnovit je put do zvijezda, do neba. Al gdje se bratska srca slože, tu i olovo plivat može. Što ne može postići pojedinac, to mogu dvojica, deseterica, stotina i više njih. Dakle Hrv. Radiši prvi je takav zadatak, a Vi ga u tom zadatku morate svi podupreti, jer bez Vas i sviju nas, on ne može ništa učiniti niti govorom i zborom. Vi ga morate podupirati, da postigne taj svoj uzvišeni zadatak, koji smjera za podizanjem našeg naroda, naše domovine. Svaki pojedinac od nas mora biti apostol te ideje, radiša Hrvatskog Radiše. I na to nas nuka u prvom redu naša patnja. Stoji tamo pod strmom i krševitom planinom, u pustom kraju pusta kolibica, a u njoj sirota udovica koju okružuje četvero ili petero nejačadi. Kosti hranitelja već odavno kriju karpatske vrleti ili sočanski krš. I ona tuj sama s tom siročadi najžešću muku bije, da prehrani sebe i svoje mile. Mnogo joj puta i za teških noći i za bijelih dana suze orose patničko lice, jer sirota ne zna kud će sa svojom djecom, što će od njih jednog dana biti. U svojoj skromnoj duši i srcu misli da nema nigdje na svijetu plemenitog srca, dobre duše koja će ju pomoći izbaviti iz te gorke bijede. No ima netko, tko će jednog dana pokucati na vrata njezine puste kolibice i doviknuti joj: "Ne budi bijedna, evo dolazi k tebi Hrvatski Radiša da uzme djecu Tvoju, da od njih učini poštene i svjesne građane, dobre patriote, koji će i sami jednom, sirotice, milovati i lijepo gledati. Hrvatski Radiša uzet će pod okrilje tvoju djecu, on će nadoknaditi tvog skrbnika. I jednog dana tvoja kolibica puna nevolje, obratit će se u dom radosti, zadovoljstva i veselja. Poštovana sestre i poštovana braćo! Zar za ovako plemenito djelo, da ne date pomoćnicu Hrv. Radiši. Poznavajuć Vaše plemenito srce, držim, da bih sagriješio kada bih samo karao.

Naša djeca, izgubljeni talenti. Poštovane sestre i braćo! Koliko mi imademo izgubljenih i pokopanih talenata? Svi mi dobro poznamo bistrumlje našeg naroda i naše djece. Znamo, da što kod drugih naroda i narodnosti djeca s marom i naporom nauče, to naša tako rekuć pod šalu i na laku ruku nauče. Al što je pri tom najteže je da tu našu djecu pritište bijeda i nevolja. Umjesto da idu na nauk u škole, nekom je od prije sudbina dosudila, da mora s kozama u planinu, drugi s ovcama na livadu, treći s kravama na pašu gdje sprovodi pastirski životu uz frulu i svirku. Znam, da ste svi manje više čitali i proučavali narodne pjesme. Pomislite, koliko se u tim pjesmama zrcali bogatstvo naših talenata? Koliko je u njima sadržano biserja, oštroumlja naših. Pjesme su to, kojima bi se i te kako ponosili kud i kamo veći i napredniji od nas, a pri tome tko je te naše pjesme ispjevao? Većinom pastir uz svoje stado. A pomislite, kad bi ti zakopani talenti bili imali škole i kulturne naobrazbe, zar ne bi možda danas stajali uz Schilera, Goethea i

druge svjetske velikane, kojima se pojedini narodi dive i ponose, te genije, koji su ovjekovečili ime svog roda i plemena. Zar nije mala Lika dala jednog Teslu Ameriki? Kleta sudbina, koja je punih šest vijekova progonila naše oce i djecu tome je najviše kriva. Dok je Rimljanin i zapad o kulturi i prosvjeti u miru snio, dotle je naš na braniku zapada pod puškom bio. A gdje topovi gruvaju, puške pucaju, mačevi sijevaju, tu o naobrazbi i kulturnom napretku nema govora. Palma mira danas i na našem obzoru sjaje, pa zato sasvim točnim smjerom valja da udarimo. Manje mačem, kamom, manje puškom, više racijonalnim radom i združenim silama dižimo narod, ne pustimo više da nam talenti ginu, da nam talenti propadaju. Evo Hrv. Radiše, on se prvi miče, a uz njega, uvjeren sam, sav je naš hrvatski narod. Al u tom našem pothvatu moramo biti moralno i materijalno jaki. Mi ponajprije moramo biti moralno ili duševno jaki. U našem srcu porodila se jedna ideja, koja nam kaže, kako ćemo sretnim učiniti pojedinog čovjeka i cijeli narod. Budući da je ta ideja plemenita, da ne može biti plemenitija, mi od nje ne smijemo ni za čas odustati, a da ju ne dovedemo do realnosti, do stvarnosti. Tako eto mi moramo biti moralno jaki, t.j. ne popuštati ni za vlas, nego ustrajati da ideju odnosno program Hrv. Radiše potpunoma realiziramo, jer smo posvema i duboko osvjedočeni, da Hrv. Radiša vodi narod sreći i blagostanju. Hrv. Radiši je cilj, da učini naš narod gospodarskim jakim, jer znade, da samo onaj narod, koji je na gospodarskom polju moćan, taj je i na svakom drugom silan i jak. Veliki muž XV. vijeka Kristof Kolumbo, stvorio si je ideju, da ako plovi pravcem prema zapadu, da mora otkriti ili još jedan novi svijet, ili doploviti na staro kopno. On je podnio mnogo žrtava, dok je svoju ideju postigao. Koliko mu se trebalo boriti, da osvjedoči svijet? Koliko da dobije potrebna sredstva, brodove, mornare, hranu, novce itd. I kad je već sve to dobio, i kad je već nekoliko mjeseci plovio silnim oceanom i kad su mu već isti mornari prijetili smrću, on još ne gubi nade, on je još uvijek vjeran svojoj ideji. I on se danas slavi, što je otkrio Ameriku, taj današnji emporij, trgovački, industrijalni, gospodarski, znanstveni itd. Ali vidite, kao što je Kr. Kolumbo nije dostajala samo moralna snaga i ustrajnost nego i materijalna jakost, naime materijalna sredstva, da poluči svoj cilj, svoju svrhu, tako i mi ako želimo ideju Hr. Radiše ostvariti, moramo biti i materijalno jaki. Materijalno biti jak znači, imati na raspolaganje sva ona sredstva, koja su ti potrebna da postigneš cilj za kojim ideš. Hrvatski Radiša plovi za uzvišenim ciljem, ali on toga cilja ne može postići, barem ne u onoj visini kako bi on htio i kako si on zamišlja, ako mu manjkaju materijalna sredstva. A odakle mu sredstva: Sredstva su mu plemeniti darovi plemenitih patriotskih srca. Da ne bi smjelo biti hrvatske duše, koje ne bi godimice koliko toliko doprinijela kakav takav dobrovoljni obol na oltar Hrv. Radiše. (Ono, što nam je nekoć bila družba sv. Ćirila i Metoda, to nam danas neka

bude Hrv. Radiša.) Onim malenim darom, zadužili smo na tisuće naših sirota, štono ih Hrv. Radiša razasla diljem naše domovine, da jednom budu svoji gospodari, čestiti ljudi, valjani patriote. On ih prati od očinskog praga pa do novoga skrbnika - al ni tu još ne prestaje skrb Radišina, jer on hoće da ih i tu nadzire, da vidi, kako im je, kako živu, kako uče, kako se vladaju. Ide Radišina skrb i dalje, pa on snuje kako bi za njih sagradio šegrtske domove, da ih uvijek pod svojim nadzorom i okom ima. I kad su već svršili nauke, Radiša ih ne pušta s vida, nego izvrsnije majstore želi da šalje u strani svijet, da se usavrše, pa kad dodju kući, da budu na pomoć svojim drugovima, da im drže naučne tečaje. Ovo sve i tisuć drugih važnih stvari koje smjeraju na procvat i napredak naših obrtnika, zanatlija i trgovaca leži Hrv. Radiši na srcu. Al za postignuće svega toga mnogo treba (a u kući nema hljeba). Dobrom voljom čovjek brda valja, i na ravnu opet svoga druga diže. Pa ona: Kamen do kamena palača, zrno do zrna pogača. Ako smo moralno jaki, bit ćemo i materijalno jaki. Ne traži Hrv. Radiša bog zna kakovih žrtava. Na milijone nas ima raštrkanih po širokom svijetu, pa ako damo svaki krunu, već bi Radiša imao neki milijun, da postigne svoju plemenitu svrhu. Pa kad ne bismo ni te krune mogli dati, onda bar dajmo po jednu kakvu takvu bocu. Poznato je naime, da Hrvatski Radiša po cijeloj zemlji sakuplja flaše, da od utrška može pojačati svoja sredstva za uspješan rad. Te flašice nam godine i godine smetaju po stanu, i evo ispunili smo zadužbinu prema Radiši, prema našim siročićima, a rodjenoj nam braći, ako ih damo Radiši. Mladji pako da prirede godimice po koju prikladnu zabavicu u korist Hrv. Radiše i evo ispunili su svoju patriotsku i bratsku dužnost. Evo na ovaj način Hrv. Radiša bit će i materijalno jak - pa će kao takav odmah započeti da gradi i diže šegrtske domove. Pred nekoliko decenija živjela je u Njemačkoj jedna obitelj, koja dade svoga sina u nauk jednom krojaču. Al što se dogodi? Taj majstor postupao sa svojim naučnikom nečovječno. Batine su bile danonoćne na dnevnom redu, a usto morao je iza dnevnog rada obavljati razne kućne poslove. Uz sve ovo zlostavljanje sa strane gazde, naučnik je izdurao dvije godine. Tad ga najednom nestane iz radione i on se sklone u jedan samostan. Oci konventa uoče u njemu izvanredan talenat i on se posveti nauci. Taj naučnik doskora svrši dobrim uspjehom škole i eto njega, gdje na oltaru Bogu služi. Kad je postao župnikom, često puta mu na um dolazile batine, koje je kao šegrt dobivao i počeo razmišljati, da će moguće više šegrta biti, koje prati ista sudbina, koja je pratila i njega. I on stane razmišljati, kako bi se tim sirotanima dalo pomoći? Njegovo umovanje i nastojanje urodi dobrim plodom. On okupi oko sebe više svojih prijatelja i znanaca, pa se odluče na sakupljanje dobrovoljnih prinosa za gradnju šegrtskih domova. I taj župnik imenom Colpi, gleda danas po čitavoj Njemačkoj ni više ni manje nego 480 šegrtskih domova. Šegrtski domovi

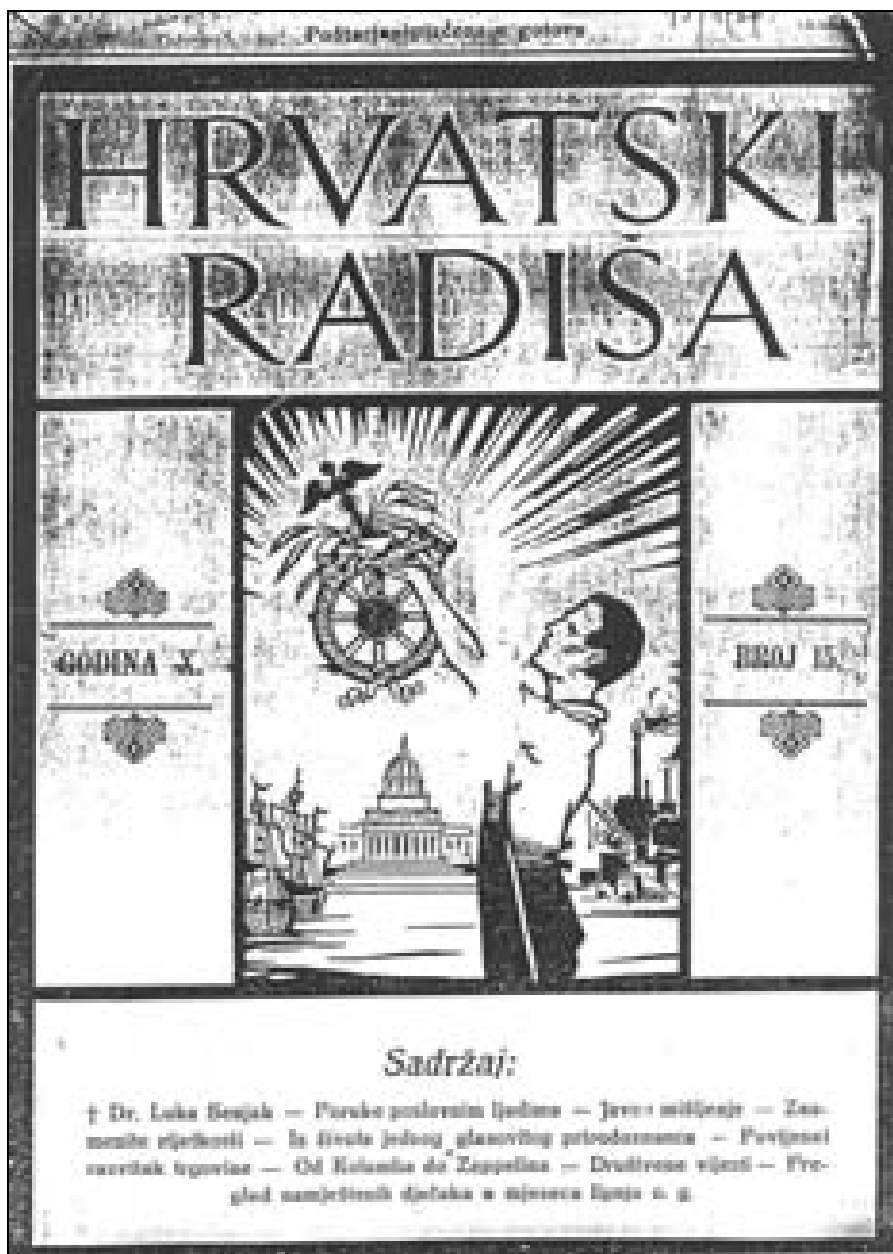
jesu kuće, u kojima stanuju naučnici. U šegrtskom domu imadu naučnici svoj strogi red i nadzor. Na vrijeme liježu na počinak, na vrijeme ustaju na rad. Odredjeni su im satovi za šetnju, ali i za nauku. Opredijeljen sat blagovanja - i sat polaska na radnju i povratka iz radnje. Učitelji, ravnatelji i voditelji na sve to strogo paze. Čistoća i red, moralni i fizički odgoj, sve to spada na vodstvo šegrtskog doma. Dakle u kratko, šegrtski dom u potpunom smislu riječi pravi je odgojitelj budućih trgovaca, obrtnika i zanatlija. U šegrtskom domu imat će naučnici svoju šegrtsku školu. Mi znademo iz žalosnog iskustva, da danas u 90 % naše šegrtske škole ne postizavaju onu svrhu, koju bi morale imati. Četiri vrsti temeljnih računa, t.j. zbrojidbu, odbidbu, množidbu i diobu mora poznavati izvrsno kako trgovac, tako obrtnik i zanatlija. Krojač i stolar i kovač mora odmah znati koliko je jedna trećina od 51, polovica od 27 itd., a ne da gubi pola sata, dok on do toga dodje, jer vrijeme je novac. Šta više, trgovački pomoćnici moraju se već u šegrtskim domovima pripravljeti, da polože trgovački kurs, e da kasnije mogu kao svestrano izobraženi nastupiti svoj daljnji rad. Još je jedna koju ne mogu mimoići, a to je ova: Grad Zagreb n.pr. imade oko 3000 naučnika, ali zagrebački trgovci i obrtnici moguće bi još jedamput toliko mogli uzeti naučnika, kad bi oni imali mjesta, gdje bi mogli smjestiti svoje naučnike. Jedan majstor, recimo, ima jednog naučnika, a mogao bi ih imati, a možda bi ih i trebao 4-5, ali kud će s njima, kad nema stana ni za sebe, a kamo li za njih. Jedva je sam za sebe iskucao jednu sobu i kuhinju, a kamo li da dobije za svoje naučnike. Evo iz ovog kratkog što sam rekao, mogli ste se osvjedočiti, da su ciljevi Hrvatskog Radiše plemeniti, i da on svim silama nastoji, da učini što može, a taj "može" ovisi samo od plemenita srca naših hrvatskih rodoljuba.

Uz sve ovo Hrv. Radiša misli i na naše izučene i stare majstore. Kaošto jedan, kakono se kaže naški "od zakona čovjek" mora da uvijek uči nova naredjenja i nove zakone, jer bi inače izgubio sve svoje klijente i branjenike, tako isto i svaki zanatlija mora da uči nove mode. Krojač n.pr., oni su u tisuće neprilika. Ove godine ovakav kroj, do godine onakav itd. A pomisli u petnajst godina koliko se tih krojeva u modi izreda. Dakle takvom krojaču nakon "x" godina potrebno je, da polazi jedan kratki tečaj o novom kroju. Ista sudbina stizava i stolara. Kaošto se kod krojača godimice mijenjaju mode i kroj, skoro to isto vidimo i kod pokućstva i tehnike. Sad je u modi romanski stil, sad bizantinski, pa gotski, onda barok, pa renesansa, rokoko, secesija, a sad najviše biedermeier ili empire itd. Evo n.pr. barok, taj je bio posvema zaboravljen, dok si pred pedeset, šezdeset godina mogao naći stanove urešene samo tim stilom, danas opet izvire na površinu. Svijet je nestalan i još nije našao jedan srednji put "media via, aurea via" - i da se na tom srednjem putu zaustavi. Svijet je postao rob mode. A od toga

ropstva najviše trpe naši zanatlije i obrtnici. Pred dva mjeseca obdržavao se u Zagrebu tečaj za starije krojače. Moj dobar prijatelj Josip Matejčić iz Crikvenice prijavio se za taj tečaj. On se inače i kod kuće u svojoj radioni trudi i trsi da zadovolji svoje mušterije, i da im izradjuje odijela po zahtjevu, po modi. I radio je i radi još i danas na sveopće zadovoljstvo. Ipak kad je čuo, da se otvara tečaj za krojače u Zagrebu, nije mu bilo teško ostaviti ženu i obitelj, te cijelo poslovanje izručiti jednom pomoćniku, jer onaj nutarnji impuls bio je jači od svih zapreka, od svih neprilika i eventualno materijalnih šteta. Dodje u Zagreb. Predavanja drži jedan Bečlija, koji ne zna ni riječi hrvatski. Pomislite, cijelo naše troimeno kraljevstvo ima diplomiranih krojača ali nije se niko htio prihvatiti, koji bi ovih 85, što se prijavilo krojača, podučavao u modernom i najnovijem kroju, nego morao se potražiti u Beču. Jednog dana zapitao sam ovog mog prijatelja: Pa je li vam bio potrebit taj tečaj? Hoćete li odatle izvući kakve koristi? "Koristi", uzvikne! Jurve znate, da sam u 15 godina i ja neku peču platna prekrojio i raskrojio, ali velika je razlika između mene i njega (naime Bečlije). Koliko sam si puta glavu razbijao s malom stvari, a na kraj nisam mogao doći. Tu sam naučio tisuću velikih i tisuću malih stvari. Pitao sam ga nadalje: A što mislite, hoće li vam trebati još kada u životu doći na takav tečaj? Odgovorio mi bio: "barem svakih 5-6 godina". Jer kad stvarno vidimo, onda tekar opažamo manjkavost izobrazbe. Nadalje mi veli: Danas nam je učitelj tumačio neku stvar, nu stalan sam, da najmanje 90% od nas nije o tome imalo ni pojma. Pa nije ni čudo! Svake se godine mijenja moda, mijenja kraj, što mi u manjim mjestima ne znamo, zato su nam potrebiti takovi tečajevi.

Poštovane sestre i braćo! Ovime svršavam moje predavanje. Ufam se, da vam nisam bio dosadan. Iz mog predavanja mogli ste se uvjeriti, kako veliku, humanitarnu i plemenitu zadaću si je metnuo Hrvatski Radiša? Ali da on dostigne svoj cilj, svoju uzvišenu svrhu, morate ga svi pomagati. Koliko njemu treba materijalnih sredstava za dopisivanje, tiskanice, troškove ureda, za dopremanje, prehranjivanje i odašiljanje djece, za putne troškove, a koliko mu se hoće novaca za gradnju šegrtskih odnova, za slanje naučnika starijih u strani svijet da se usavrše itd., itd. Dakle vidite, ogromni su izdaci, ali opet vam velim: sve se može, kad se hoće. Sloga i ljubav u svem nek nas spaja i doživjet ćemo sreću naše domovine, našeg naroda. - Hvala Vam!"<sup>20</sup>

<sup>20</sup> *Hrvatski radiša*, br. 2, 15. I. 1923., br. 3-4 i br. 3, 1. II. 1923., 18-19. Hrvatski Radiša u Hrvatskom Primorju.



Sl. 4. Naslovna stranica *Hrvatskog radiše* iz 1929.

Te je godine vodstvo Hrvatskog radiše načinilo plan mreže organizacija za cijelu Hrvatsku po županijama. Za Ličko-krbavsku županiju ustanovljena je glavna podružnica za Liku u Gospiću, s većim postojećim povjereništva u Senju, Brinju, Karlobagu, Otočcu, Perušiću, Udbini, Brušanima, Jablancu, Lešću kod Otočca, Lipicama, Lovincu, Novom Ličkom, Pazarištu Donjem, Ramljanima, Smiljanu, Stajnici, Sv. Roku i Širokoj Kuli, a bilo je planirano da budu osnovana povjereništa u Krasnom, Krivom Putu, Kosinju Gornjem, Lukovu Šugarju, Starigradu, Sv. Jurju, i drugdje.<sup>21</sup>

Međutim, ukinuće županija i stvaranje oblasti, pa Savske banovine, poremetili su organizaciju na nivou županija i Radiša je izradio mrežu svojih župa, služeći se crkvenom osnovom, na što su vjerojatno utjecali svećenici koji su činili velik broj Radišinih povjerenika. Ali, vlasti nisu baš rado gledale na ovakvu organizaciju, pa su otežavale osnivanje takvih povjereništava i zamišljena osnova nije nikada u potpunosti realizirana. Cijela organizacija Hrvatskog radiše ovisila je o sposobnosti pojedinih povjerenika koji su obilazili zemlju i oživljavali ugašene radne odbore ili povjereništa, odnosno organizacije, tamo gdje ih nikada nije bilo.

Privrednici Senja surađivali su i pomagali Hrvatskom radiši koliko su mogli. U Senju je dobrotvorni član bio 1925. ugledni senjski gospodarstvenik i promicatelj senjskog parobrodarstva i trgovačkog napretka Vladimir Olivieri.<sup>22</sup> I Ambrozije Rivosechi daruje 50 dinara Hrvatskom radiši 1925.<sup>23</sup>

1926. povjerenik Radiše u Senju je Julio Scarpa.<sup>24</sup> Te je godine bilo dosta posla oko Radiše, jer je iz Sjeverne Amerike dobio veliku novčanu pomoć koju je trebalo podijeliti najpotrebnijima, koji su stradali od poplava što su te godine zahvatile mnoga područja, osobito Posavlje i Podravinu, ili područja koja su bila poznata po bijedi. Selo Volarica u općini Sv. Juraj kod Senja dobilo je 30.000 dinara.<sup>25</sup>

U kotaru Senj je u Krasnom 19. ožujka 1927. osnovan radni odbor. Za predsjednika je izabran nadlugar Anton Devčić, za potpredsjednika Josip Gener, za tajnika Dragan Hrbek, za zamjenika tajnika Marko Vukelić i za blagajnika Tomo Tomaić. Odbornici su bili Jakob Vukelić i Drago Devčić, a

<sup>21</sup> *Hrvatski radiša*, br. 2, 10. I. 1922. Promicanje daljnje izgradnje u organizaciji Hrvatskog Radiše tokom god. 1922.

<sup>22</sup> *Kalendar Hrvatskog radiše za 1925.*, 143.

<sup>23</sup> *Hrvatski radiša*, br. 17, 1. IX. 1925.

<sup>24</sup> *Hrvatski radiša*, br. 9, 1. V. 1926., 69.

<sup>25</sup> *Hrvatski radiša*, br. 3, 1. II. 1927., 18.



revizori Nikola Devčić i Ivan Anić. U organizaciju su upisana 34 člana.<sup>26</sup>

U 1928 – kao i svake godine – Senjska štedionica darovala je Radiši 200 dinara.<sup>27</sup>

Gospićku podružnicu Hrvatskog radiše vodi tamošnji odvjetnik pravaš dr. Andrija Artuković, a tajnik mu je Adam Milković, austrougarski poručnik u mirovini.<sup>28</sup>

Senjski Hrvatski radiša bio je pod snažnim utjecajem Milana Prpića. On se je obogatio zajedno s bratom trgujući drvom goranskih i slavonskih šuma, a onda je oko 1925. prešao na tekstilnu industriju, budući da je bilo sigurnije pod zaštitom carine izrađivati tekstilne tkanine od uvezenih sirovina. Kada je 1922. umro barun Lujo Vraniczany, Prpić je kupio njegove dvorce u Oroslavju i darovao Hrvatskom radiši 4.000 kruna, a istodobno je palaču na Zrinjvcu prodao Hrvatskoj seljačkoj republikanskoj stranci Stjepana Radića, koja je tu smjestila sve svoje ustanove.<sup>29</sup> U Oroslavju je Prpić osnovao četiri tekstilne tvornice, sve na posjedu baruna Luja Vraniczanyja Dobrinovića. "Preslica" je bila smještena u starom dvorcu. "Zagorska tvornica vunениh tkanina" i "Ivančica" sagrađene su u Vraniczanyjevu parku. Četvrta tvornica, "Prozorija", tkala je zastore. Osjećajući potrebu za kvalificiranom snagom, Prpić je u Oroslavlju osnovao tekstilnu školu, koju su polazili Radišini pitomci. U školi su uglavnom predavali Česi. Učili su se i opći predmeti, i to risanje, račun, krasnopis. Škola je trajala tri godine, a svaki tjedan održavalo se 14 sati nastave, dok je ostalo bio praktičan rad.<sup>30</sup> Milan Prpić svake je godine primao 24 pitomca u svoju školu, i oni su stanovali u drugom Vraniczanyjevu dvorcu zajedno s njim. Dragoslav Heiligstein, višegodišnji urednik Hrvatskog radiše, kao predstavnik Radiše više je puta obišao internat i vidio da postoji blagovaonica, praonica s tuševima, čiste, zračne i suhe spavaonice. Svaki dječak imao je svoj krevet, a oko dvorca bio je lijep, šumovit park i voćnjak, te livade na kojima su Radišini pitomci mogli igrati nogomet. U ovoj školi prednost su imala djeca Like i Prpićeve rodnog kraja, no na žalost zbog uništene pismohrane Hrvatskog radiše u Zagrebu nemamo kompletne podatke za Radišine pitomce, a osobito ne za one prije godine 1925. kada imena nisu objavljivana u listu *Hrvatski radiša*.

<sup>26</sup> *Hrvatski radiša*, br. 8, 15. IV. 1927., 65.

<sup>27</sup> *Hrvatski radiša*, br. 24, 15. XII. 1928., 380.

<sup>28</sup> *Kalendar Hrvatskog radiše za 1933.*, 207. Milković je 1931. umro.

<sup>29</sup> *Radiša*, br. 15, 1922, 10.

<sup>30</sup> *Hrvatski radiša*, br. 19, 1. X. 1927., 151-153.



Sl. 5. Polaznici Radišine tekstilne škole u tvornici Milana Prpića u Oroslavlju 1927.

Tek od 1929. Hrvatski radiša počeo je objavljivati biografije pojedinih pitomaca, odnosno njihove iskaze pri primanju u redove Hrvatskog radiše. Tako je Namjestbeni odsjek Hrvatskog radiše objavio životopis Marka Anića iz Krasna. Čitamo: "Marko Anić, 15 g. star, iz Krasna, kotar Senj, došao je k Radiši sa majkom. Nema oca, a živi u skrajnjoj bijedi... "Siromaštvo nas je prisililo, da smo se morali sa majkom preseliti u Drenovac (Slavonija), gdje smo se mučili i borili za život. Napokon smo se odlučili da dodjemo u Zagreb, uvjereni, da ćemo ovdje dobiti zarade. Ali su prilike postale još gore. Dobri ljudi nas uputiše na Radišu, pa smo došli k Vama i molimo, da me primite, jer ja želim postati zanatlija..."<sup>31</sup>

Vijesti o uspješnom djelovanju Hrvatskog radiše širile su se. Početkom 1929. osnovana je organizacija od 18 članova i u Jablancu. Za predsjednika je izabran Dane Pavelić, za potpredsjednika Blaž Mandekić, za tajnika Mate Babić, a za njegova zamjenika Nikola Matijević.<sup>32</sup> Radni odbor osnovan je 4. lipnja 1925. i u Kraljevici i vodi ga župnik Stanko Gauš, dok je kapelan Nikola

<sup>31</sup> *Hrvatski radiša*, br. 12, 15. VI. 1929., 200.

<sup>32</sup> *Hrvatski radiša*, br. 12, 15. VI. 1929., 194.

Žuvić tajnik i blagajnik, a Mirko Tomac i Franjo Jakovčić djeluju kao odbornici Radiše.<sup>33</sup>

U godini 1930. na čelu radnog odbora u Senju je kanonik dr. Antun Lončarić, a potpredsjednik je Petar Šafran, potpukovnik u miru. Tajnik je trgovac Stjepan Šojat, a njegov zamjenik Ivo Dragičević, ravnatelj Senjske štedionice. Šojat je obavljao i blagajničke poslove. Odbornici su Nikola Okroša, pekar, i Nikola Modrić, trgovac. Za revizore su izabrani tajnik Trgovačko-obrtničke komore u m. Julio Skarpa i ravnatelj agencije Jadranske plovidbe Vladislav Krajač.<sup>34</sup> Podružnicu u Starigradu kod Senja vodi 1930. župnik Franjo Ljubičić.<sup>35</sup>

Te je godine umro dr. Josip Marušić, biskup senjsko-modruški od 1915., koji je oporučno ostavio Hrvatskom radiši 3.000 dinara, što je dokaz da je svećenstvo ovog područja do tada sa simpatijama gledalo na rad ovog društva.<sup>36</sup> Međutim, Marušićev nasljednik dr. Ivan Starčević (od 1932. do smrti 24. studenog 1934.), koji je od 1900. živio u Senju, obnovio je senjsko sjemenište, a i rad Društva sv. Jurja za podupiranje siromašne mladeži, i nije bio suviše sklon djelovanju Hrvatskog radiše, smatrajući, kao i krčki biskup Antun Mahnič, da Hrvatski katolički pokret treba voditi brigu o siromašnoj djeci. Čini se da je tako nastavio i njegov nasljednik dr. Viktor Burić, pa se može pretpostaviti da su neka siromašna senjska djeca posla putovima Katoličke crkve, a ne za onim ciljevima koje je promovirao Hrvatski radiša, iako se i Radiša uvijek služio krilaticom "Radiši i Bog pomaže".<sup>37</sup> Siromašno i pasivno senjsko područje nije moglo podnijeti dvije organizacije koje su se brinule za siromašnu hrvatsku djecu, a senjski biskupi i blizina Krka svakako su utjecali na slabljenje Hrvatskog radiše i njegovih organizacija u Hrvatskom primorju u korist crkvenih organizacija i crkvenih redova. Dolazi do uočljivih razlika između organizacija Hrvatskog radiše u Senju i organizacija u zaleđu Velebita, u Gospiću, Lovincu i drugim ličkim mjestima, koje šalju vrlo velik broj pitomaca na naukovanje na sjever. Međutim, za stvaranje valjanog zaključka trebalo bi još istražiti crkvenu dokumentaciju budući da je Radišina pismohrana propala. Katolička crkva pokušavala je rješavati socijalna pitanja sama baš kao i Hrvatski radiša, a to je očito nadilazilo snage i jednih i drugih. No svakako da "Quadragesimo anno" pape Pija XI. iz 1931. utječe na nove pokušaje Katoličke

<sup>33</sup> *Hrvatski radiša*, br. 13, 1. VII. 1925., 122.

<sup>34</sup> *Hrvatski radiša*, br. 3, 1. II. 1930., 43.

<sup>35</sup> *Hrvatski radiša*, br. 11, 1. VI. 1930., 223.

<sup>36</sup> *Hrvatski radiša*, br. 9, 1. V. 1930., 171; 14, 15. VII. 1930., 285; 18, 15. IX. 1931., 365.

<sup>37</sup> *Hrvatski radiša*, br. 12, 18. XII. 1934., 144; M. ROGIĆ, 2001, 193-194.

crkve da ojača svoj položaj i na socijalnom polju, osobito kada se započinju održavati hrvatski socijalni tjedni od 1932. do 1940., koji pokušavaju utjecati na socijalne i gospodarske probleme ističući moralnost.<sup>38</sup>

I u Zagrebu dolazi do promjena. Na glavnoj skupštini 19. travnja 1931., kada još nije iz središnjice maknut vladin komesar Milan Cvetnić, Milan Prpić je prvi put izabran za predsjednika društva *Hrvatski radiša*. Bilo je to vrijeme teških nesuglasica u vodstvu društva koje je Prpić prebrodio svojom poznatom vještinom, preuzevši potpuno kormilo društva, u svoje ruke. U senjskoj organizaciji isto dolazi do promjena. Umjesto Nikole Modrića izabran je za odbornika Ivan Špalj, a za nadzorni odbor Juraj Baletić i Pave Biondić.<sup>39</sup> Ivan Špalj bio je možda rođak Ivana Špalja, nadlugara, koji je bio otac narodnog heroja Milana Špalja, rođenog u Podravske Sesvetama kod Đurđevca, koji je bio ubijen u srpnju 1942. pri proboju iz logora Jasenovac, te zato proglašen narodnim herojem 24. srpnja 1953.<sup>40</sup> I to bi mogao biti razlog dosta slabom radu Hrvatskog radiše. Naime, komunisti su smatrali da je Hrvatski radiša zasnovan previše na kapitalističkom načelu te da se pitomci previše eksploatiraju na radu i nemaju nimalo slobodnog vremena. Pod utjecajem komunističke promidžbe određen broj Radišinih pitomaca napušta redove Radiše te se okreće klasnoj borbi, koja je po ciljevima posve oprečna Hrvatskom radiši. Naime, Hrvatski radiša čitav je život svojih pitomaca podredio svojoj kontroli. Kao prvo, oni su pri primitku prolazili kroz strogi ispit na kojem se utvrđivalo za koje zvanje imaju najviše smisla. Ako nisu bili zadovoljni kod svojeg poslodavca, mogli su ga promijeniti samo ako je za to bilo opravdanog razloga. Tijekom školovanja mogli su posjećivati tečajeve za jezike, mogli su biti uključeni u muzičku ili diletantsku glumačku sekciju, a ako su bili naučnici u većim gradovima, išli su i na Radišine izložbe. Redovito su bili uključeni u izložbe koje su se upravo na poticaj vodstva Hrvatskog radiše počele održavati pri mnogim šegrtskim školama. Nakon završetka obrta bili su uključeni u kartoteku pomoćnika i opet je Radiša pratio njihov put, a kada je osnovana Zadruga Hrvatskog radiše za štednju, kredit i osiguranje, mogli su dobiti i novčanu pomoć za osnivanje samostalnih radnji. Svake su godine tiskani i mali džepni Radišini kalendari s praktičnim uputama za naučnike, a osim toga tiskana su i brojna izdanja koja su savjetovala pitomce i poučavala ih u određenim potrebnim vještinama. Međutim, iako je Hrvatski radiša imao u

<sup>38</sup> S. TADIĆ, 2002, 228.

<sup>39</sup> *Hrvatski radiša*, br. 10, 15. V. 1931., 216.

<sup>40</sup> Ž. KOVAČIĆ, 1977, 50; J. PAVER, 1984, 277.

planu izgradnju velikog internata u Zagrebu s radionicama, prvo se posegnulo za osnivanjem zakladnih domova Južnoameričkih Hrvata (dovršen 1927.) i Sjevernoameričkih Hrvata (dovršen 1937.), a tek onda se počeo graditi stalni privredno-odgojni zavod s radionicama gdje su se osposobljavali naučnici u obrtima kojih u Hrvatskoj nije bilo. Novoizgrađeni internat u današnjoj Zvonimirovoj ulici u Zagrebu počeo se rabiti tek godine 1940. Ostvarilo se gotovo sve što je vodstvo Hrvatskog radiše na čelu s Milanom Prpićem zamislilo, a golemi zakladni domovi i na kraju ovaj internat, koji je posvetio nadbiskup Alojzije Stepinac, i pri polaganju temeljnog kamena i na otvorenju privlačili su pozornost svakog tko je posjetio Zagreb. Pri otvorenju internata u *Hrvatskom radiši* objavljen je članak koji započinje: "Ništa ne ubija čovjeka toliko, koliko bijeda i neimaština. Ona paralizira prečesto i najjači polet. Ne vrijede ni najbolje i najpametnije ideje, ako ih čovjek ne može provesti u djelo./.../ U stanju te neimaštine bio je "Hrvatski Radiša" god. 1921. prije nego su Hrvati-iseljenici okupljeni u Narodnoj Hrvatskoj Zajednici u Pittsburgu darovali Hrvatskom Radiši 25.000 dolara (oko 1,500.000 dinara), koji da je omogućio Hrvatskom Radiši, da odahne, da se sabere i da ne izgubi vjeru u svoju misiju i njenu izgradnju."<sup>41</sup> Na žalost zbog Drugoga svjetskog rata, kada u dio tih zgrada ulazi njemačka vojska, one nisu bile dugo u pravoj upotrebi.

Treba nešto reći o ovih 25.000 dolara ili tadanjih 5,400.000 kruna bez kojih bi Hrvatski radiša doživio sudbinu mnogih drugih društava jer propala je i Narodna zaštita, i Prosvjetni savez, pa čak i Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo, i mnogi nisu preživjeli niti kreditnu krizu 1924./1925. Ova je svota izglasana na XIV. konvenciji Hrvatske narodne zajednice 22. rujna 1921., nakon što je upravitelj Hrvatskog radiše Stjepan Jobst došao iz Zagreba moliti pomoć iseljeničke braće za plemeniti cilj Hrvatskog radiše. Iako je osnovano mnogo organizacija i u zemlji i u Americi, članarina zbog obezvrijedene krune ne bi omogućila ni golo preživljavanje Hrvatskog radiše, a kamoli izvršavanje njegovih velikih i brojnih zadataka i ekspanziju kraj porezne i ostale politike državne uprave, da nije odobrena ova svota u Pittsburgu, i to na prijedlog i uz snažnu potporu don Nike Grškovića. On je zajedno s Kirinom, Blažekovićem i drugima inzistirao da se taj veliki novac pošalje u domovinu uz uvjet "... da neće služiti tome da se zaslužne duše i tijelo podmladka našeg".<sup>42</sup> Don Niko Gršković rođen je u Vrbniku na Krku 22. studenog 1863. Završio je gimnaziju i

<sup>41</sup> *Hrvatski radiša*, br. 11, 10. VI. 1940., 1 Stalni privredno-odgojni zavod Hrvatskog radiše u Zagrebu pod krovom.

<sup>42</sup> *Hrvatski radiša*, br. 19. 2. XI. 1921., 209.

bogoslovlju u Senju, te je djelovao kao pravaš - starčevićanac. No već 1901. emigrirao je u SAD i radio u dobrotvornim organizacijama Narodne hrvatske zajednice, a 1909. radi i u uredništvu *Zajedničara* te pomaže onima koji su u Americi pisali o Hrvatskom radiši. Gršković je umro u New Yorku 21. ožujka 1949.<sup>43</sup>

Pitomci Hrvatskog radiše dobivali su list *Hrvatski radiša* jeftinije nego normalni članovi, a mogli su surađivati svojim sastavcima i u *Mladom radiši*. Bila je to veliko i dobro organizirano društvo koje je htjelo pomoći razvoju privrede u Hrvatskoj stvaranjem dobro osposobljenog i organiziranog kadra. No život pitomaca nije bio lagan i bio je podložan mnogim ograničenjima, zapovijedima i zabranama, pa su Radišine parole poticale, ali i ograničavale slobodu njihova mišljenja i ponašanja. Kako se s koje strane gleda.

Hrvatski radiša bio je vrlo prisutan u hrvatskom društvu, isto toliko koliko i bosanski Napredak. Svake su godine organizirane zabave Hrvatskog radiše, prilikom kojih su prikupljana sredstva. Radišin dan služio je istoj svrsi. Prodavala se i roba s imenom Radiše, osobito šibice, pa su takve bile šibice iz tvornice u Vrboskom. Pred početak Drugoga svjetskog rata Hrvatski radiša kupio je i kemijsku tvornicu u Heinzelovoj ulici, gdje je proizvodio pastu za cipele, mazivo za pod, sapune i razne kemijske proizvode.

No i dalje prikuplja donacije koje se uvijek objavljuju, pa iako nema komentara kada je dar premalen, ipak neke stvari bodu u oči. Tako je senjski liječnik dr. Ante Šercer dao je u jesen 1931. Radiši dar od 200 dinara, a senjski trgovac Grga Ratković, koji se bavio i vinom i drvom, samo 20 dinara.<sup>44</sup>

Nakon što je zemlja nekako prebrodila veliku svjetsku krizu, državna politika odustala je od daljnje industrijalizacije zemlje, stavljajući težište na razvoj agrara, čije je proizvode potraživao Hitlerov Treći Reich. Milan Prpić, koji je znao njemački, našao je tu motivaciju za dalji razvoj Hrvatskog radiše, ali je želio da Hrvatska razvija ipak i svoju industriju jer je nezaposlene radne snage bilo mnogo. Prpić je spoznao da treba stvoriti obrtnike i trgovce novog tipa, školovane i dobro izučene, kao i da ih treba prilagoditi zahtjevima moderne privrede i novoga tehnološkog vremena druge industrijske revolucije, te je nastavio s onim što je već prije velike svjetske krize započeo, oko 1926., bivši predsjednik Hrvatskog radiše Franjo Holujević, tj. sa slanjem naučnika i pomoćnika u Austriju, Njemačku i Francusku i Poljsku da se tamo upoznaju s novim tehnologijama i tako smanje broj stranih montera i stručnjaka u

<sup>43</sup> I. ČIZMIĆ, 1972, 83.

<sup>44</sup> *Hrvatski radiša*, br. 23, 1. XII. 1931., 474.

Hrvatskoj. U ostvarivanju tog cilja nailazio je na niz poteškoća političke i administrativne prirode, ali je upornošću uvijek stizao do cilja, i državne su vlasti jednostavno morale priznati neuništivost i snagu Hrvatskog radiše, koji se oslanjao na privrednike u zemlji, ali i naše emigrante u Americi. I on je isticao da je zadaća društva isključivo socijalna te da pomaže rješavati tešku socijalnu situaciju u zemlji. Na glavnim skupštinama bio je biran za predsjednika sve do kraja djelovanja Hrvatskog radiše, tj. do 1945., a tada je optužen i suđen.

Od senjske organizacije Hrvatskog radiše traži se suradnja u izgradnji domova u Zagrebu. Međutim, siromašni Senj nije mogao ni uz najbolju volju mnogo dati. Na Radišin dan 1932. skupio je 574 dinara Nikola Okroša, dok je Andrija Glavaš skupio 754 dinara. Dvadeset posto te svote zadržano je prema *Pravilima* za potrebne organizacije u Senju.<sup>45</sup> U Senju je 1935. umro trgovac Pavao Fiorelli, dugogodišnji član Hrvatskog radiše.<sup>46</sup>

U prosincu 1937. izvršena je reorganizacija radnog odbora Radiše u Senju. Za predsjednika je izabran Ivan Župan, a on je održao i predavanje o ciljevima Hrvatskog radiše. Za potpredsjednika je izabran Franjo Šojat, za tajnika Mladen Kuntić, a za njegova zamjenika Milan Hajdin. Za blagajnika je izabran Ivan Špalj, a za odbornike Mate Grandić i Božo Zrinjski. Revizori su bili Milan Brajković i Franjo Brozičević. Na ovom izbornom sastanku izrađene su i smjernice za budući rad Radiše u Senju i okolici.<sup>47</sup>

Mnogi Ličani postaju u tom vremenu zainteresirani za Hrvatskog radišu, osobito za njegovu Zadrugu za štednju, kredit i osiguranje s.o.j., jer se ta novčana organizacija Radiše činila sigurnijom od drugih zavoda. Tako se Zvonimir Kovačević, posjednik i trgovac, rođen u Lovincu 8. rujna 1890., osigurao na 20.000 dinara, a industrijalac drvom Milan Rupčić, rođen u Zagorju kod Modruša, 7. studenog 1900. osigurao se na 25.000 dinara. Trgovac Ilija Brkljačić, rođen u Ličkom Oštarijama, 14. srpnja 1908. osigurao se čak na 50.000 dinara, dok je Tomislav Fumić, rođen u Brinju, 28. siječnja 1906. bio osiguran na 15.000 dinara. Josip Pavlović, upravitelj Centralne ribarske zadruge u Crikvenici, rođen u Otočcu 17. III. 1891., osigurao se na 20.000 dinara, s time da je plaćao već 1939. i osiguranje od ratnog rizika.<sup>48</sup>

<sup>45</sup> *Hrvatski radiša*, br. 19, 1. X. 1932., 378.

<sup>46</sup> *Hrvatski radiša*, br. 3, 20. III. 1935.

<sup>47</sup> *Hrvatski radiša*, br. 2, 26. II. 1938., 28.

<sup>48</sup> Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, fond 189/583. - Zadruga Hrvatskog radiše, kut. 1, dosje: 5504, 5557, 6076, 6213, 8082.



Sl. 6. Pepeljara Hrvatskog Radiše koju je kupio Matija Peršić 1932.  
(u vlasništvu obitelji Pozaić)

Sve to pokazuje da se jedna skupina hrvatskih privrednika okuplja oko Milana Prpića vjerujući u ostvarenje njegovih ciljeva, tj. preuzimanje vodstva hrvatske privrede u svoje ruke uz pomoć izgrađene mreže Radišinih



organizacija u cijeloj zemlji i svijetu. Prisutnost Primoraca i Ličana u sjevernim dijelovima zemlje bila je uvijek dosta izražena, osobito pri eksploataciji drva, no sada ima sve više bivših Radišinih pitomaca koji otvaraju trgovine i obrtne radnje u Zagrebu i pružaju punu pomoć vodstvu Hrvatskog radiše. Prpić uspijeva izgraditi ne samo velebnu zgradu Stalnog internata u Zagrebu, a osnivaju se internati i u drugim mjestima (Osijek, Banja luka). Prpić je, svakako, osoba bez koje se ne može razumjeti djelovanje Hrvatskog radiše, utoliko više što je njegov brat Josip ostao u drvnoj industriji sve do svoje smrti. Milan Prpić djelovao je na gospodarskom, političkom i prosvjetno-odgojnom polju i probio se u prvi red industrijalaca u Hrvatskoj. Bio je svagdje prisutan i njegovi se argumenti nisu mogli pobiti.<sup>49</sup>

Stanovništvo u Hrvatskom primorju i pred Drugi svjetski rat izvanredno teško živi i osuđeno je na privremeni odlazak na rad u druga područja i u druge zemlje. U Radišinu tisku zabilježeno je da je Radiša početkom veljače 1941. organizirao u Senju tečaj njemačkog i talijanskog jezika za 40 polaznika.<sup>50</sup> No za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske (NDH) otišlo se i nešto dalje. Milan Prpić čitavu je organizaciju Hrvatskog radiše uklopio u sustav funkcioniranja gospodarstva te države koja je služila Trećem Reichu i fašističkoj Italiji. Naime, Hrvatski je radiša 1941. sklopio ugovor s vladom NDH o preuzimanju podržavljenih židovskih i srpskih poduzeća, njihovoj procjeni i mogućem vođenju u vlastitoj režiji. Na to je možda utjecao poglavnik NDH dr. Ante Pavelić, rođen 14. srpnja 1889., u Bradinu kraj Konjica, ali je po ocu Mili i majci Mariji bio iz Krivog Puta u Lici, odakle je bio i Milan Prpić. Pavelić je bio neko vrijeme đak senjske gimnazije, a od 1918. je odvjetnik u Zagrebu te se morao susresti s Milanom Prpićem, koji je vjerojatno katkad trebao odvjetnika iz svoga rodnog kraja. Mislim da je to jedan od značajnih razloga zašto se Hrvatski radiša uključio u gospodarsku organizaciju NDH. To je Hrvatskom radiši svakako bio nepotreban teret, za koji ova organizacija nije bila ni moralno ni strukturno pripremljena. Umjesto briga za djecu sve se više radiševci bave procjenom vrijednosti poduzeća, nabavom sirovina, aprovizacijom, proizvodnjom, imenovanjem povjerenika u tim poduzećima i raznim drugim poslovima u službi ratne privrede NDH. Prividno bilanse Hrvatskog radiše dobivaju astronomske brojke, no zbog velike inflacije, vojačenja kadra, nestašice sirovina, sloma prometnog sustava, uništavanja poduzeća na partizanskom području, društvo se urušava, a briga za izbjegličku djecu s područja Like i njihovo smještavanje u Podravinu, Hrvatsko zagorje i

<sup>49</sup> V. SMOLJAN, 1944, 3.

<sup>50</sup> *Hrvatski radiša*, br. 4, 20. II. 1941., 3.

Slavoniju, pa čak i u Batino Borovo, koje se vojničkim sustavom nastoji održati u proizvodnji kao i tvornica mesa u Šidu, zaokuplja rad vodstva Radiše, koji po svojim pravilima ima posve drugačije zadaće. Milan Prpić je 1942. bio glavni dobrotvor Hrvatskog radiše te mu je poklonio 100.000 kuna, potičući tako i druge da slijede njegov primjer.<sup>51</sup> Možda bi još trebalo spomenuti da je brata Slavka Kvaternika Petra Kvaternika, koji je od 1929. bio glavni ravnatelj Hrvatskog radiše, ubio u Crikvenici 9. travnja 1941. jedan nadobudni jugoslavenski časnik, te je ovo ubojstvo Hrvatski radiša iskoristio za osnivanje Kvaternikove zaklade, u koju su dali svoje priloge 1941. i 1942. gotovo svi privrednici cijele zemlje. Dakako nakon što su Slavko Kvaternik i njegov sina pali u Pavelićevu nemilost sredinom 1942., i ova Zaklada prestala djelovati, što je svakako imalo odraz na Hrvatsko primorje. Međutim, s Amerikom od 1939. vodstvo Hrvatskog radiše nema veza, nema doznaka, nema suradnje ni pomoći. Senj je bio u NDH sjedište Velike župe Vinodol – Podgorje, imajući u svojoj mjerodavnosti i Brinje, Crikvenicu, Karlobag s ispostavom u Pagu, Kraljevicu, Novi i Senj kao i grad Senj. U Senju su bile locirane i mnoge druge državne ustanove, ali čini se da senjska podružnica Hrvatskog radiše nema pravih ljudi jer da djeluje, ne bi tijekom Drugoga svjetskog rata bilo smješteno u nauk samo pet Radišinih pitomaca, kao što to pokazuje objavljena statistika. Ili možda rad nije registriran pismeno. Uostalom, kapitulacija Italije, objavljena 8. rujna 1943. privukla je u Senj 13. partizansku diviziju, koja je ušla u grad, gdje joj se predala talijanska divizija "Murge". Grad je u jesen 1943. snažno bombardiran od njemačkih štuka, pa su porušene i spaljene mnoge kuće, a poginulo je i mnogo građana. Srušeno je pola grada, a i ono što je ostalo, bilo je oštećeno. Pri povlačenju 8./9. travnja 1945. Nijemci su ponovno minirali senjsku luku i tako je osim Zadra, Slavenskog Broda i Vinkovaca i Senj postao jedan od najrazrušenijih gradova u zemlji.

I na kraju su iz mnoštva imena pitomaca objavljenih u *Hrvatskom radiši* od 1926. do 1945. izvučena imena za područje Senja. Vidi se da taj broj nije velik. U obrt i trgovinu primljeno je od 1925. do 1944. svega 34 pitomaca s užega senjskog područja. U odnosu na 23.000 pitomaca, koliko ih je primilo ovo društvo od 1903. do 1945., ovaj broj vrlo je malen. To može biti posljedica toga što su ljudi potražili zaposlenja u drugim područjima, pa više i nisu računali na Senj kao na neko privredno središte. Naime, gospodarski opustošeni Senj napustili su poslije 1918. mnogi obrtnici, trgovci i radnici te se možda pitomci rođeni u Senju i senjskom području iskazuju u radu nekih drugih Radišinih podružnica jer tablice donose podatke "odakle je tko", ali ne i gdje je rođen. No s obzirom na Milana

<sup>51</sup> V. SMOLJAN, 1944, 3.

Prpića, koji je od 1920. do 1945. u vodstvu Hrvatskog radiše na najvišim položajima, mislim da su članovi Hrvatskog radiše, rodom iz Senja, igrali dosta važnu ulogu u povijesti Hrvatskog radiše.

I pomoćnika osposobljenih od 1929. do 1942. nije mnogo. Od onih 34 namještenih u obrt i trgovinu osposobljena su 23 Radišina pitomca, što znači da je bilo vrlo malo mladih Senjana koji su iznevjerili povjerenje Hrvatskog radiše ako su se jednoc s njime povezali. Jednom zaposleni preko Radiše, oni su ostajali njegovim dobročiniteljima te se vodstvo Hrvatskog radiše uvijek moglo na njih oslanjati kao na članove i suradnike.

U tablicama je naveden datum uzimanja u nauk ili završetak nauka, odakle je pitomac, što su mu bili roditelji po zanimanju, u koju je struku uzet kao pitomac i preko koje organizacije (\*) Hrvatskog radiše ako takav podatak postoji.

*Tablica 1.*

*Pregled Radišinih naučnika namještenih sa senjskog područja 1925-1944.*

Godina	Ime i prezime	Odakle je	Roditelji	Struka
IV. 1925.	Ivan Mihelac	Krivi Put	ratar	pekar
1929.	Mate Tadić	Senj	radnik	strugar
1929.	Franjo Pavelić	Krivi Put	ratar	postolar
1929.	Ivan Tadić	Senj	radnik	ljevač
VI. 1930.	Mate Adžić	Senj	ratar	stolar
VI. 1930.	Nikola Modrić	Starigrad k. Senja	ratar	stolar
VI. 1930.	Jakob Škorup	Volarice, Senj	ratar	krojač
VIII. 1930.	Milan Atanasić	Senj	radnik	mesar
I. 1931.	Nikola Rončević	Senj	radnik	fotograf
III. 1931.	Josip Anić	Krasno	ratar	krojač
VI. 1931.	Vladimir Barbioni	Senj	zidar	stolar
IV. 1932.	Marko Filipović	Krivi put	ratar	trgovac
IV. 1932.	Vjekoslav Šolić	Podbilo (Senj)	ratar	brijač
VIII. 1932.	Stjepan Maričić	Senj	ratar	kovač
XI. 1932.	Vlado Biondić	Sv. Juraj (Senj)	radnik	kovač
VIII. 1934.	Marko Pavelić	Krivi put	ratar	krojač
VIII. 1934.	Juraj Prpić	Krivi put, Senj	ratar	stolar
II. 1935.	Ivan Šimunović	Hrnotina, Senj	ratar	kovač, * Sv. Juraj
V. 1935.	Ivan Šegota	Stinica, Senj	ložač	brijač
VII. 1936.	Marko Vukelić	Biljevine, Senj	ratar	postolar, * Sv. Juraj
X. 1936.	Nikola Ažić	Biljevina, Senj	ratar	mesar, * Sv. Juraj
XI. 1936.	Juraj Vukelić	Krasno	ratar	postolar, * Krasno
XI. 1936.	Mile Vukelić	Krivi Put, (Senj)	ratar	pekar, * Zagreb
XI. 1936.	Srećko Vukušić	Senj	žicar	kolar

XII. 1936.	Ettore Scarpa	Senj	trgovac	slastičar
II. 1937.	Ivan Rukavina	Sv. Juraj	postolar	trgovac, * Sv. Juraj
III. 1937.	Vinko Scarpa	Senj	trgovac	trgovac (bez oca)
VI. 1937.	Jure Biondić	Stolac, Senj	ratar	kovač
VI. 1937.	Mato Marinac	Prizna, Senj	ratar	kožar, * Kastava
XI. 1939.	Šime Miškulin	Jablanac	ratar	trgovac, * Sv. Juraj
XI. 1941.	Andjelko Pajdaš	Senj	drž. činovnik	strojar
II. 1943.	Mile Smokrović	Jablanec, Senj	-	trgovac, *Min. udružbe
XI. 1943.	Čedomir Okroša	Senj	-	trgovac, * Min. udružbe
XI. 1943.	Milan Prpić	Krivi Put, Senj	pošt. činovnik	stolar, *Zagreb
III. 1944.	Stjepan Mršić	Jablanac, Senj	radnik	trgovac

Tablica 2.

*Pregled pomoćnika sa senjskog područja osposobljenih za pomoćnike 1929. do 1942.*

Godina	Ime i prezime	Odakle je	Roditelji	Struka
IX. 1929.	Marijan Rončević	Senj	gostioničar	trgovac
III.-IV.1930.	Ivan Mihelac	Krivi put	ratar	trgovac
IV. 1930.	Fridrih Gržeta	Senj	ratar	pekar
VII. 1930.	Milan Balan	Stinica (Senj)	šumski radnik	klesar
XII. 1930.	Viktor Lončakrić	Senj	zidar	dimnjačar
VII. 1934.	Vladimir Barbiani	Senj	zidar	stolar
VII. 1934.	Mile Dragičević	G. Klada, Senj	ratar	krojač
VIII. 1934.	Frane Devčić	Sv. Juraj (Senj)	kovač	kolar
IX. 1934.	Fabijan Vrban	Volarice (Senj)	-	mesar
IX. 1934.	Antun Vukušić	Brisnice (Senj)	-	kovač
XII. 1934.	Mile Tomljanović	Krivi Put	ratar	pekar
VI. 1935.	Marko Filipović	Krivi Put (Senj)	ratar	krojač
IX. 1935.	Nikola Vukušić	Strinica, Senj	radnik	trgovac, * Jablanac
IX. 1936.	Ante Rukavina	Senj	trgovac	trgovac
XI. 1936.	Božo Samardžija	Krasno	ratar	postolar, * Senj
III. 1937.	Vladimir Biondić	Sv. Juraj, Senj	ratar	kovač
VII. 1937.	Ante Bevandić	Dušikrava, Senj	radnik	trgovac, *Jablanac
I. 1940.	Vinko Scarpa	Senj	trgovac	trgovac
V. 1940.	Frane Lopac	Senjska Draga	ratar	kovač
II. 1941.	Ivan Rukavina	Senj	postolar	trgovac, * Sv. Juraj
VII. 1942.	Božo Šimunović	Ernestine (Senj)	ratar	pekar, *Sv. Juraj



Vlatko SMOLJAN, Milan Prpić u radu za Hrvatskog Radiša. *Hrvatski radiša*, 3, 1. II 1944.  
Stipe TADIĆ, Rađanje socijalnog katolicizma u Katoličkoj crkvi u Hrvata, *Hrvatski katolički pokret, Zbornik radova*, Zagreb, 2002.

#### SENJ REGION AND HRVATSKI RADIŠA 1903-1945

##### Summary

Hrvatski Radiša (*Croatia's Industrious*) was established in 1903 by the Croatian public in reaction to the government's neglect of youth of the country. It was established in Senj where due to the strong influence of the Catholic Church it took a specific form. At the same time the Church cared for Croatian youths through different organisations of the Croatian Catholic Movement. This was most obvious in Senj after 1932 when the Senj bishop was Luka Starčević, which was in contradiction with the fact that the leader of the Hrvatski Radiša between 1931 and 1945 was Milan Prpić who was an industrialist and wholesaler. In this article the author wants to turn the attention to the fact that the Hrvatski Radiša from 1924, when Prpić became its vice-president until 1945 was under his powerful influence. It is also shown how the Hrvatski Radiša was saved in 1921 by a donation of \$25,000 from The Croatian National Association from Pittsburgh and supported by don Niko Grašković from Vrbnik who was studying in Senj during the period of inflation of the Austrian currency – crown (*kruna*). The number of the Radiša students from Senj region was not very big, but the Hrvatski Radiša was still a very important Croatian institution because of its student's homes in Zagreb. It was also the greatest presentation of the Croatian concord during the hard period of Yugoslavian monarchy between the two world wars.

#### SENJER GEBIET UND "HRVATSKI RADIŠA" 1902 - 1945

##### Zusammenfassung

Die Assoziation "Hrvatski Radiša" (Kroatischer Arbeitsame) wurde 1903 errichtet, als Rückwirkung der kroatischen bürgerlichen Gesellschaft an die Sorglosigkeit der Staatsorganen gegen die armen Jünglingen kroatischer Volksgehörigkeit.

Die Assoziation wurde auch in Senj errichtet, aber wegen des starken Einflusses der Katholischen Kirche nahm sie in dieser Stadt neue Formen an. Sie versuchte nämlich, gerade zu dieser Zeit, durch ihre Organisationen die Sorge für die Jugendlichen vorzunehmen.

In diesem Artikel bemüht sich die Autorin die Aufmerksamkeit an die Tatsache zu lenken, dass Kroatischer Arbeitsame von 1924 her (als Prpić zum Vizevorstand der Kroatischen Akademie ernannt wurde), bis zum 1948 (als er schon 14 Jahre Vorstand war) unter dem Einfluss von diesem bekannten kroatischen Industriellen war. Daneben weist die Autorin auf die Tatsache hin, dass die Kroatische Akademie zur Zeit der Devaluation der Krone eine Donation der Kroatischen nationalen Gemeinschaft aus Pittsburgh gerettet hatte. Die Akademie wurde 1942 nach dem Vorschlag und bei voller Unterstützung vom Senjer Schüller Niko Gršković aus Vrbnik abgestimmt. Die Zahl der Zöglinge des Arbeitsames war nicht groß, aber Kroatische Akademie war doch eine bedeutende kroatische Institution, die ihre Heime in Zagreb hatte und war, wegen ihres Programms, die beste Präsentation der kroatischen Einigkeit in dem monarchistischen Jugoslawien.